

SZENT VAZUL PÆDAGOGIÁJÁBÓL.*

I.

A klasszikus studiumok kérdése a modern iskola tanrend-szerében; az ó-kor szellemi hagyatékának tanulmányozása az újabb tantervek keretén belül: és az a harc, mely e kérdés körül még ma is annyi izgatottságot okoz a pædagogia munkásainak, nem mai keletű kérdés s nem is olyan eszme, a mit a modern szellemi irányzat hozott volna talán felszínre.

Hogy el lehet-e választani a jelent a multtól, az emberiség tovább fejlődését azon alapoktól, melyen az megindult, a keresztény világ eszme körét, felfogását és tudását a pogány ó-kor szellemi maradványaitól, ez a kérdés meg az, ha lehet-e tovább haladni a fejlődés útján, vissza nem tekintve arra a pályára, melyet nemünk befutott és a küzdelmekre, melyeknek részese vala: csaknem két ezredévet látott már elviharzani fölötte s csaknem oly régi, mint maga a keresztény civilizáció.

Csak is mértéke változik időnkint a harc és küzdelem hevességének, melylyel a kérdés tárgyalatik, és a mi fő, a mi e küzdelemnek sajátos jelleget kölcsönöz, változnak azok az indítók is időnkint, melyeket a kutató ész, az emberi értelem a kérdés lényegének eldöntésére fölkeres.

Ma például a körül forog a kérdés s úgy állítják az emberiség elé, hogy *szükséges-e* a modern civilizációhoz, ahhoz az értelmi és erkölcsi műveltséghez, melyet a fin de siècle társadalma minden embertől megkíván, visszatérni a multba, az ókor ragyogó szellemeihez, s a jelen tudását szükséges-e kibővíteni a multak ismereteivel is? Avagy másképen, hogy meg-e lehet élni klasszikus tanulmányok nélkül is, lehet-e teljesen kárpótolni azokat — ama nagy terjedelmű s egészben véve tiszteletre méltó ismeretanyaggal, mit a reáliák intenzív tanulmányozása az emberiség közös kincsévé tett? A hasznosság kérdése tehát az is, mint annyi sok más a modern pædagogia körében, az utilitarizmus fojtó légköre az, mi e kérdésre is reá nehezedik.

* Mutatványul szerzőnek a «Szent Atyák pædagogija» című nagyobb tanulmányából.

Századokkal előbb, midőn a renaissance és a humanizmus szinte túlzásba vitték a latin és görög nyelv tanulmányozását, midőn Hellasz és Róma nyelve s annak irodalma egyeduralkodó királyként járta be földrészünket, a felébredt ellenhatás így állítá a kérdést oda: ha *elégéséges-e* maga a klasszikus studium az élet, a természet tanulmányozása nélkül; ha *elégéséges-e* az ó-kor szellemi hagyatéka, az élettől duzzadó emberiség maga szerzetudása, tapasztalása megtermékenyítése nélkül? A vágy a tökéletesedés után, a törekvés a tudás, az értelmi és erkölcsi kiképzésteljessége felé volt indító oka ennek a küzdelemnek és az az óhajlás, hogy eltávolíthatók legyenek az emberi elmétől azok az idolk, melyek nyüggként nehezdedtek reá. E vágyakozás szóial meg a Novum Organumban, ez lelkesíti Lockét, Pedrus Ramust, Ratichiust és a többieket, kik az akkor megindult mozgalomban a harcsvonal élén állának vala.

És még ennél is előbb, a keresztény vallás, a keresztény civilizáció bölcsője előtt, midőn a pogány Róma véres küzdelemben állott azzal, mely a kereszténység központjává volt leendő, midőn a keresztény eszmék, az új vallás, az új világnézet élet-halál harczot vívott a pogány szellemmel, azok a férfiak, kik a martiromság e nehéz óráiban is bírtak időt találni arra, hogy a lélek benső nyugalma s az elme ragyogó fénye mellett kutassák a művelődés útját, a szellemi fejlődés törvényeit, ezek a nemes lelkek, kiváló szellemek így tevék fel a kérdést: ha *szabad-e* keresztény embernek lelkének kára, üdvösségének veszélyeztetése nélkül a pogány ó-kor szellemi termékeivel foglalkozni, ha szabad-e a szent könyvek éltető forrásain kívül a pogányság sötét vizéből is meríteniök táplálékot s nem nagyobb-e a veszély a nyerhető szellemi haszonnál, mely e ragyogó, e bájos lapokról a lelkek üdvére leselkedik.

A lelkek üdvének kérdése volt ez akkor, s a szellemi szabadság kérdése, szebb és fontosabb mint az utána következők. Nem csupán külső, a didaktikát érintő, a tanrendszer keretébe vágó probléma, hanem a szellemi, az erkölcsi neveléssel s a lélek kiművelésével szorosán összefüggő paedagogiai kérdés. A mai kor talán nem is érti már azt a sok gyöngéd és nemes, finom és szent érdeket, mely ezzel összekötve vala. Homályos, szürke kód karolja körül ma az embert, mint a növekvő árnyék, mely a közelgő éjet hirdeti.

II.

A keresztény vallás, midőn a Golgotha keresztje tövéből világhódító útjára megindult, ellenségként találta magát szemben az egész világot, a pogányság összes állami s társadalmi intézményeivel együtt. Lépésről-lépésre kelle előrehaladnia, meghódítva mindent, megváltoztatva mindent, a mit útjában talált, az államot és a társadalmat egyformán s annak minden intézményeit, a szokásokat és erkölcsöket, a családi és nyilvános életet, a tudományt és művészetet, az iskolát és a nevelést.

S ez utóbbit illetőleg legelső sorban a nevelés lényegét, illetve annak célját változtatja meg. Végtelen értéket tulajdonítva minden egyes ember lelkének, mely az örök boldogságért teremtetett, s a Krisztusnak értünk kiontott vére árán váltatott meg, az állampolgárság helyébe az ember-lény ideálját állítja föl. A mint előre halad, leomlik lábai előtt az állam, az osztály kizárólagos érdeke s helyébe lép az ember személyes értéke és becse, az ember maga mint öncélja saját magának. A földi életpálya szűkös ösvényei fölé helyezi az ember igazi célját s rendeltetését, s ezzel új látóhatárt nyit meg a pädagogia elméleti kutatói előtt, új nézőpontokat, új irányokat tűzve ki annak haladása, annak fejlődése felé.

Csak természetes volt azonban, hogy a keresztény nevelés itt még nem állapodhatott meg. Átváltoztatva a nevelés lényegét s annak feladatait, azonnal felmerült az a kérdés, ha meg tarthatja-e e mellett a nevelés régi eszközeit, avagy azoknak megváltoztatása szintén szükséges lesz-e? Ha megtarthatja-e azokat az eszközöket, melyek a letűnt ó-korban az értelmi és erkölcsi nevelés eszközei valának? A költőket és történetírókat, a bölcselőket és szónokokat, Homeroszt és Virgilt, Demostenest és Cicerót, a kiknek művei Rómában úgy, mint Athénben a nevelés legfontosabb eszközei valának, a kiktől olvasni tanultak a gyermekek az egész római birodalomban, a kiknek művein fejleszté dialektikáját s készült szónoknak Róma leendő államférfia.

S a keresztény vallás első válasza erre a kérdésre az volt: *hogy gyermekei kezében a pogány írókat a keresztény vallás szent könyveivel cserélte föl.* Gyermekei kezében mondom, vagyis az életkor első éveiben, a tanítás és tanulás kezdetén, az iskolázás

első, hogy modern szóval éljek, elemi fokán. Homér és Virgil helyét a szent könyvek, az acta martyrum s a pápák levelei foglalják el. De különösen és legelső sorban a zsoltárok könyve, a koronás proféta magasztos himnuszai. Ez lesz az első nyelvtan, az első olvasókönyv, melyből a keresztény gyermek gögicsélő ajakkal olvasni és imádkozni egyszerre tanul meg. Így neveli Eusebius tanúsága szerint Leonidás a kis Origenest, így neveli Jeromos szerető gonddal a kis Paulát, így nevelik Nissai Gergelyt fivéreivel s nővéreivel együtt a jámbor keresztény szülők.

És ez a változás minden nagyobb izgalom, minden megrázó kódtatás nélkül megy végbe a keresztény társadalomban. Szinte természetesnek látszik az s teljes indokolását leli abban az aggódó, féltő, csaknem remegő gondoskodásban, melylyel a keresztény szülő gyermekének lelki üdvéért viseltetik, s a melylyel a zsenge gyermeki szívben a keresztény hit élő templomát felépíteni, védeni s oltalmazni siet. Megerősíti ezt a változást tekintélyével a «Constitutio Apostolica» (Lip. 1. cap. 6.), jóváhagyják, helyeslik azt a szent atyák s a kor egyéb keresztény írói, sőt erősen támadják, korholják, ha e tekintetben visszaélést tapasztalnak valahol.

«A szentírás legyen az a könyv — így inti Jeromos az előtte annyira kedves Paulának leányát — a melyből gyermeked olvasni, írni és beszélni megtanul. Az aljas szavakat meg ne értse, a világi dalokat ne ösmerje, a még gyöngé ajk is csak a zsoltárok édességeiben gyönyörködjek.» Egy másik levelében pedig ezeket írja: «Midőn a kis szűz elérte korának hetedik évét, tanulja kívülről a zsoltárokat és serdülő koráig Salamon könyveit, az evangeliumokat, az apostolokat lelkének kincseivé tegye.» Kelet nagy szónoka pedig hatalmas szavának egész erejével korholja azokat, a kik «sátáni dalokat énekelnek, a zsoltárokat pedig még nem is tanulják.» (Ugyanerről ir XXI. homiliájában is, valamint ezt tanítja maga nagy Vazul is XV. Reg. 4).

Ezzel azonban a kérdés csak félig oldatott meg. Ha nem szabad is a gyermek szellemi ébredésének kezdetén, értelmi és erkölcsi életének küszöbén, a pogány, de klasszikus írókat a gyermek kezébe adni, vajjon lehet-e, és a mi fontosabb, ha szabad-e elzárni őt az ismeretek eme forrásától a fejlődés, a nevelés későbbi fokán is? Ha nem veszélyezteti-e az lelkének üdvét, hitbeli meggyőződését, akaratának erejét, ha később is bár, de megösméredik mégis a pogány vallással, a pogány filozófiával, s a már-

már romokba süllyedt világ íróinak világnézetével, életfelfogásaival.

S a kérdés eme részét megoldani nehezebb volt az előzőnél. Nehezebb sokkal s épen ezért tovább is tartott, míg végleg döntöttek fölötte. A döntést hosszú és nehéz harc, éles szellemi csata előzi meg, a mi megszólalásra bírja Alexandriai Kelement és Origenest, Chrysostomust és Szent Vazult, Tertulliánt és Ciprianust és remegésbe ejt, tépelődésre indít még olyan nagy lángészt, kiváló szellemet is, mint a minő szent Jeromos vala.

III.

A keresztény kelet, minden késedelem, minden habozás nélkül elfogadja az ó-kor kulturáját, a pogányság tudományának, irodalmának eredményeit. Elfogadja a gyorsan virágzásnak indult keresztény irodalomban, el az értelmi, a szellemi kiképzés terén s egy cseppet sem habozik bevinni azt iskolái falai közé, melyeket egymás után hoz létre a saját fiai kiképeztetése céljából. Alapnak tekinti, a melyen tovább lehet haladni, tovább lehet építeni. Nem veti el magától, nem átkozza el, hanem iparkodik megszentelni.

A keleti kereszténység eme felfogásának kétségen kívül több oka is volt. A kultúra elterjedése keleten, a bölcselkedésre való hajlam annak népeinél, a világhíres iskolák Athénben és Antiochiában, meg Alexandria falai között és a mi a legfőbb, hogy itt legelső sorban a társadalom művelt rétegeiben terjed el az új vallás, talál hívőket az evangelium, és számtalan tudós férfiú lép át a keresztény vallásra, kik az iskolákban, a tudományos intézetekben, az akadémiában, s az irodalom terén magukba szívták ezt a kultúrát, ezt a tudományos szellemet s magukban látták és tapasztalták, hogy mind ez semmi akadályául sem szolgált hitük őszinteségének, vallásuk tisztaságának.

Rómában és a nyugaton ellenben egészen mások a viszonyok. Itt a társadalom egyes rétegeiben él még az ellenszenv a görög emlékün fejlődött tudományosság ellen, s él még valami a gúnyból, melylyel a szigorú Cato a «homo eleganst» sújtotta. Aztán a kereszténység itt nem a műveltek, nem a tudósok közt terjed el legelső sorban, hanem a szegények, a rabszolgák között. S a

pogány Róma is ezek ellen nem irataival, nem filozófiájával indul a küzdelemre, hanem a császári ediktumokkal s bakóinak, gladiátorainak, s vadállatainak seregével. Róma keresztényei fellépnek a vérpadra, kiállanak a vadállatok elé, meghalnak a máglyák lángjai közt, nem kímélik a vért, az életet, s így hódítanak. Ehhez pedig nem volt szükségük sem Platonra, sem Aristotelésre, csakis Krisztusra egyedül.

A viszonyok emé különfélesége, a kereszténység terjedésének ezen ellentétes iránya hozza létre aztán az első paedagógiai harcztót, az első szellemi küzdelmet az oktatásban elméletének terén a keresztény nyugat és kelet között.

Alexandriai Kelemen, a világhíres alexandriai iskola nagynevű mestere s az elméleti paedagógiának jóformán első művelője, nyitja meg a harcztólak sorát. Ő egész nyíltan és bátran hirdeti, hogy a pogányság kulturájának tanulmányozása, különösen pedig a filozófiáé, nemcsak nem veszélyes, hanem egyenesen hasznos és szükséges is. A filozófia tanulmányozása a legjobb eszköz a szellem kiképezésére. Nélkülé sem az isteni dolgokat, sem a szent iratokat nem leszünk képesek helyésen megérteni. A ki a bölcelet, a dialektika s a természet vizsgálatá nélkül óhajt bölceségre szert tenni, hasonló ahhoz, ki művelés nélkül akar a szőlőtökéról gyümölcsöt szedni. A pogány bölcelet ezért előkészítő Krisztushoz, s valamint a zsidóknak a törvény, úgy adatott a helléneknek a bölcelet az Úr eljövételéig. (L. a παιδαγωγός és a σπώματα ide vonatkozó fejezeteit.)

Kelemen nyomdokait követi s szintén ezen elmélet hirdetője azután Origenes is. Gyakorlatilag megvalósítva ezt a tant az alexandriai főiskolában, mely alatta jutott a virágzás tetőfokára, hol a theologiai oktatást megelőzi a filozófia tanítása és pedig a filozófia összes ágazataié — a psychológia, dialektika, a természet-tudomány és geometria, csillagászat, erkölcs-bölcelet s a bölcelet-történelem — ugyanazt hirdeti elméletileg is leveleiben, melyet csodatevő Gergelyhez intéz s a mélyben bölceleti tanulmányait védélmezi. A keresztény vallás propædeutikájának nevezi el ebben a pogány kulturát, sőt — mint rendesen — már túlzásba is viszi az elvet, midőn azt állítja, hogy filozófia nélkül igazi vallásssosság nem is képzelhető.

A két nagy mester nyomába lép azután az írók, tudósok egész serege — kiket nem sorólhatunk fel e helyen valamennyit —

hirdetve ezt az elméletet, s összekapcsolva a kereszténységet, ennek szellemét, ennek világnézetét a pogányság kulturájával.

Nyugatról azonban csakhamar felhangzik a tiltakozó szó ez elmélet ellen. Róma és a nyugati kereszténység sokáig nem foglalkozik sem a tudománnyal, sem az irodalommal. A mikor pedig itt is megindul a szellemi élet, azzal kezdi ezt, hogy elítéli az egész pogány kulturát, az egész klasszikus irodalmat.

A «Karthágói preszbyter», a bátor-hajlíthatatlan Tertullianus az, ki először mondja ki ezt a tiltakozó szót. Ő maga nagyon klasszikus műveltségű férfiú, de készakarva is zord, merész stílusán nyomai sem vehetők észre ennek a klasszicizmusnak. Mindig szinte keresni látszik az alkalmat, hogy kimutassa megvetését a pogány bölcsélet iránt (L. Apologeticumát). Majd büszkén így kiált föl: Mi köze Athénnek Jeruzsálemhez, mi köze az akadémiának Rómához? Quid Athenis et Hierosolymis? Quid academiae et ecclesiae? Quid haereticis cum christianis? Nostra institutio de porticu Salamonis est, qui et ipse tradiderat Dominum in simplicitate cordis esse querendum? (De perscriptionibus). Határozottan hirdeti, hogy a kereszténység elismerésével az igazság kutatására többé semmi szükség. Egyenesen eltiltja a pogány mythológia és irodalom tanítását, tanulását pedig csak föltételesen engedi meg, «quia aliter discere non potest.»

Ez elméletet magáénak vallja azután Cyprianus, habár szelidebben fejezi is ki azt, Commodianus, ki egyáltalán óv minden világi tudománytól. Szent Hilarius, ki gyűlölettel fordul el a pogány filozófiától, és velük, lehet mondani, az egész keresztény nyugat.

Így állott a harc, így sorakoztak az ellenfelek, midőn fellépett Nagy Vazul, hogy döntőleg hallassa szavát, véleményét a nagy küzdelemben; mely egyuttal a keresztény civilizációnak is elsőrangú kérdése volt.

És ha valaki, úgy bizonyára Szent Vazul hivatva, jogosítva volt arra, hogy elhatározólag folyjon be a kérdés eldöntésébe. Életének szentsége, kiváló erényei, magas egyházi állása, munkáinak mély vallásos szelleme, megóvják őt attól, hogy orthodoxiájához a gyanúnak még csak árnyéka is hozzá férközhessen. Más részről ismeretes volt alapos tudománya, a klasszikus irodalomban való jártassága, a pogány írók folytonos tanulmányozása, s így más oldalról sem illethette őt semmi kifogás. Caesarea, Konstantiná-

poly, Athén iskoláinak falai között növe fel, korán megismerkedett az ó-kor íróival s azok tanulmányozását soha sem hagyta abba. «Nunquam deseruit philosophiæ studia, in qua nutritus erat.» De természetesen alaposan bejárta a keresztény tudomány határait is. Már tanuló korában összeköti e kettőt egymással. Egykori iskolatársa Nazianzi Gergely, kinek később ama dicsőség jut osztályrészül, hogy ő mondja a halotti beszédet nagy barátja fölött, így emlékezik meg erről: «Duæ erant nobis notæ viæ, una quidem præcipua, quæ ad Dei templum ac in eo præceptores deduxerat, altera vero inferior dignitate, quæ sæcularis scientiæ ac profanarum doctrinarum magistra ostenderet.» (Monodia in M. Basi decem).

Mikor Nagy Vazul e kérdésben nyilatkozik, már püspök volt Cæsareában s élteinek alkonyán áll. De hallatni akarja szavát, latba akarja vetni tekintélyét, mielőtt kihullt kezéből a toll. Kötelességének tartotta ezt, tekintve a tárgy fontosságát, vonzották ifjukorának, első tanulmányainak édes emlékei, s ösztönözték erre szívének érzelmei is. Ifju rokonai voltak, kik akkor Cæsareában jártak iskolába és pedig pogány iskolába. Nyilatkozva a kérdésről, azoknak is szolgálatot akart tenni, a kiknek keresztény hitét féltette, a kiknek lelki üdveért remegett.

Így írta meg aztán művét, ezen ifjakhoz intézvéen szavait. Λόγος πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἀν. ἐξ Ἑλληνικῶν ἰσφάλοιντο λόγων, vagy a mint a másképp nevezik, «de legendis libris gentilium.» A legnevezetesebb, legfontosabb mű, melyet a szent atyák paedagogiája e nemben felmutathat.

Hallgassuk mi is kissé a nemes aggastyán intelmeit:

IV.

«Sok van, a mi arra ösztönöz engem oh! ifjak, — így kezdi beszédét a nagy egyházatya —, hogy a mit számotokra jónak és hasznosnak vélek, nektek előadjam s tanácsoljam. Hisz úgy életkorom, melyet már elértem, mint a tapasztalás s a változandó dolgok megfigyelése is, egyként képezzé tesznek arra, hogy megmutassam nektek a legjobb, legbiztosabb utat, kik még az élet küszöbén állotok. Nekték, kik ezenfelül a jog s a természet köteleke szerint is, csaknem atyátokul tekinthettek engem, ki nem ki-

sebb jóakarattal viseltetem irántatók, mintha csakugyan atyátok lennék.

Fogadjátok tehát készséggel az én szavaimat s ne csodálkozzatok azon, hogy ha azt vélem, hogy én is találtam valami hasznosat számotokra, kik naponta látogatjátok az iskolát s az ó-kor bölcsseivel hátra hagyott irataik által érintkeztek. Hisz épen azt akarom tanácsolni, *hogy ne bízzátok gondolataitok kormányát, mint a hajóét, vakon az emberekre*, és ne kövessétek őket mindennév, hanem azt fogadjátok el tőlük, a mi hasznos, a mi pedig nem nektek való, kerüljétek. Arra akarlak megtanítani titeket, hogy melyek ezek s miképen tehettek köztük különbséget.

Onnét indulok ki s ott kezdem beszédemet oh! ifjak, hogy semmit se véljünk csodálandónak, vagy feltétlen jónak az emberi életben, a minek a földön vége lesz. Sem a híres ösöket tehát, sem a test erejét vagy szépségét, sem a tiszteletet és hatalmat. Reményünkkel sokkal magasabbra törekedjünk ezeknél, s minden cselekedetünket a jövő élet előkészítésére irányozzuk csak. A mi erre a jövő életre vonatkozik, azt szeressük s arra törekedjünk egész erőnkkel.

Ezt a végeztelt pedig a szentiratok tanítják nekünk, de titkok leple alatt, a melyek értelmét gyenge korotok miatt nem egykönnyen tudjátok megérteni. *Más hasonnemű iratokon*, mint árny és tükör-képeken, *kell lelki szemeiteket gyakorolni tehát*, utánozván azokat, kik a hadgyakorlatokon részt vesznek, hogy a komoly harcban babért arassanak. *Meg kell ismerkednetek a költők, a szónokok s mind azok munkáival, kiktől a lélek kiművelésére valami hasznót meríthettek.* Csak úgy lehet a nap tiszta fényébe nézni, ha megszokta szemünk a vízben szemlélni a napot. A miért, ha van valami rokonság a pogány és keresztény iratok között, úgy azok ismerete nagy hasznunkra válik. Ha pedig nincsen, akkor a közöttük létező különbség összehasonlításából szerzett ismeret a jóban való megerősítésünkre szolgál. Hiszen Mózes is, kinek bölcsesége minden ember előtt nagy, az egyiptomiak tudományával gyakorolta elméjét, hogy az igazság megismeréséhez juthasson el. S a későbbi időkben Dániel Babyloniában szintén a Khaldeusok tudományát tanulta meg előbb, s csak így jutott az isteni igazságok ismeretéhez el.

Mind ezekből eléggé kilátszik tehát, hogy a világi tudományok nincsenek minden haszon nélkül a lélekre. Hogy pedig miké-

pen kelljen azokkal foglalkozni, mit lehet azokból elfogadni, a következőkben adom elő.

Legelőször is a *mi a költőket* illeti, nem mindnyáját kell egyenlő figyelembe részesíteni, hanem csak azokat, kik az erényes emberek tetteit és szavait beszélik el nekünk. Ezeket utánozni, hozzájuk hasonlóságra törekedni szükséges. Midőn pedig becsutelen és erkölcstelen embereket festenek, azokat minden módon kerülni kell, füleinket becsukni előttük, mint egykor Ulysszes a szirének éneke előtt. Mert a gonosz beszédekben való gyönyörködés, már magához a tett elkövetéséhez vezető út. A legnagyobb vigyázattal kell tehát őrizni lelkünket, nehogy a szavak szépségétől elbájolva, valami rosszat szívjunk magunkba, mint azok, kik a mérget mézzel szokták keverni össze. Nem dicsérjük tehát a gyalázatos költőket, sem a gúnyolódókat, sem a szerelmeskedőket vagy részegeseket, sem azokat, kik az ételekben, az asztal gyönyöreiben vagy trágár énekekben találják boldogságukat. És mindenek előtt azokat, kik a pogány istenekről, azok házasságtöréseiről, paráználkodásairól, ocsmány szerelmeskedéseiről beszélnek. Ilyeket, ha vadállatokról mondanánk, azok is szégyenlenék magukat. Mi ezen jeleneteket el fogjuk hagyni.

Ugyan ezt kell elmondanunk a *történetirókról* is; és különösen azokról, kik egyenesen hallgatóik lelkének megromlására törekednek. A *szónokoknak* azt az ügyességét pedig, hogy másokat rászedjenek, épen nem szabad utánoznunk, annál inkább azonban azt, midőn az erényeket dicsérik s a bűnöket ócsárolják. Mert valamint a virágok némelyeket színükkal, másokat illatukkal gyönyörködtetnek, a szorgalmas méhe pedig mézet gyűjt magának azokból, úgy a szorgalmas olvasónak is, nemcsak a mi édes és kellemes, azt kell követnie, hanem igyekeznie szükséges, hogy lelkének is hasznot merítsen olvasásából. És valamint a méh nem egyformán keres föl minden virágot, s nem törekszik mindent kiszívni abból, csak annyit, mennyi munkájához szükséges, a többit pedig hátra hagyja. Hasonlóképen mi is, mint józan és bölcs emberekhez illik, követjük azt, a mi nekünk ezekben megfelel s az igazsággal rokon, a többit pedig mellőzni fogjuk, s valamint hogy rózsákat szedvén, őrizkedünk annak töviseitől, úgy ezen iratokban is kikeressük, a mi hasznos, a mi az igazsággal rokon, a mi pedig ártalmunkra lehet, attól őrizkedni fogunk. Azonfelül, miután az igaz életre az erény által jutunk, ezt az erényt pedig a költők, a történetirók, de

legkivált a bölcészek legtöbbje ajánlani szokta, az ilyen beszédekre hallgatni kell. A legelső haszna lesz ennek, hogy az erény az ifjak lelkében mintegy szokássá válik, miután a zsenge ifjui lélekbe beoltott tanítás örökre mélyen bevésve marad.»

Sem hely, sem idő nem engedi, hogy egész terjedelmében adjuk a nagy egyházatya ezen beszédét. Különbösen is e sorokkal befejezi Szent Vazul beszédének tulajdonképeni lényeges részét. Azt, a hol elméletét kifejti s indokolja. Az, a mi ezután következik, már nem egyéb, mint gyakorlati útmutatás a szabályokhoz, példákkal való megvilágítása a kifejtett elméletnek. Nem annyira a lényeghez, mint inkább a részletekhez tartozik:

V.

Nagy Vazul ebben a beszédében határozott állást foglal tehát a klasszikus studiumok mellett. Ugyanazokon a nyomokon halad, melyen elődei, a nagy görög egyházatyák már megindultak. Híve marad a keleti kereszténység ősi tradícióinak. Megengedi, hogy a keresztény ifjak az iskolákban, a tanintézetekben, a pogány írókat olvassák, azokat tanulmányozzák, sőt tovább menve egyenesen szükségesnek is tartja ezt a szellemi kiképzéshez, az értelem teljes kiműveléséhez.

De megmondja az okokat is, melyek őt erre indítják. És ez a magyarázat, ez az indokolás képezi lényegét beszédének, ezt teszi azt olyan fontossá a ker. pädagógia történetében. Ebből az indokolásból tűnik ki Szent Vazul pädagógiai tudásának mélysége, tapintatának nagysága, s ennek alaposságánál fogva lesz döntővé Szent Vazul véleménye ebben a nagy elvi küzdelemben.

A keresztény tanok mélységét, annak igazságait a még fejletlen értelem az ifjukorban képtelen megérteni. Az értelem gyenge, az ész fejletlen, az ítélet és következtetés még nincsenek megszilárdulva. Növelni, fejleszteni kell azokat, gyakorolni a lelki szemeket más hasonló íratokon. Ime, a klasszikus studiumok szüksége az értelem *alaki* kiművelése, fejlesztése céljából; ime a klasszikus studiumok *alaki képző ereje*. A nagy pädagógiai elv, melyet nem ismer föl egészen még a renaissance sem, s a melyet szintén túlzásba visz a modern iskola.

De ez még nem minden. A klasszikus íróknak nem csak alaki képző erejük van az értelemre, hanem igen sok *tárgyi* ismerettel is gazdagíthatják azt. Az alaki képző erő mellett figyelembe kell tehát venni az ó-kori irodalom *tárgyi ismeretkörét* is, a melylyel növelheti, gazdagíthatja az emberi értelmet. A formális elv mellett tehát a materialis elvet is. Nagy Vazul ismeri mind a kettőt s ennek felismerése képezi ennek a küzdelemnek zárókövét. Egy szép, poetikus hasonlattal — hányszor ismételték ezt utána — figyelmezteti erre a tanuló ifjuságot, hogy valamint a méh mézet gyűjt a virágokból, úgy kell az ifuságnak is olvasmányjaiból gyarapítania tudását, ismeretkörét.

E mellett azután, hogy minden akadályt elhárítson, minden gáncsot és ellenvetést megszüntessen, megmagyarázza a nagy egyházatya azt is, hogy miként kell olvasni, miként kell tanulmányozni a pogány írókat a nélkül, hogy ennek hitünk kárát vallja, hogy azok erkölceinknek kárt okozzanak. A mi ezen művekben rokon az igazsággal, azt követni fogjuk, a többit pedig mellőzni, a többitől óvakodni kell. Mikor becstelen dolgokról beszélnek, becukjuk füleinket, mint Ulysses a szirének éneke előtt.

«Mi — így szól egész határozottsággal — ezen jeleneteket el fogjuk hagyni.» Ime, az első intés; az első útmutatás a pogány írók megtisztítására, a mit később a jezsuita paedagógok valósítanak meg, kiknek kezéből először veszi a megtisztított auktorokat a keresztény iskola.

A kellő elővigyázat, a kellő gondoskodás mellett nincs tehát ok arra, hogy Hellas és Róma íróit kiküszöböljük a ker. iskolák falai közül. Sőt szükséges is tanulmányoznunk azokat az értelemnek úgy alaki, mint tárgyi kiművelése czéljából. Ez Szent Vazul véleménye a nagy fontosságú kérdésben. Döntő vélemény, mely elhatározó súlylyal nehezedik a kérdés mérlegébe, s a klasszikus studiumok előnyére dönti el a hosszú küzdelmet.

Szent Vazul után nem akadunk jelentősebb íróra, ki az ellenkező nézetet védelmezné. Még csak Szent Jeromos tépelődései kötik le néhány perczre figyelmünket.

Ez a nagy egyházatya, a keresztény ó-kor e legszebb szelleme, kiváló klasszikai képzettséggel bírt. Ismerte, olvasta az ó-kor íróit valamennyit, s a híres nyelvtudósnak Donatusnak keze alatt megtanult minden világi tudományt, a mit akkor Rómában tanítottak,

Később azonban, midőn először fut el a világ elől a chalcidási puszták ölére, hogy zaklatott lelkének nyugalmat szerezzen, a kísértések, a megpróbáltatások nehéz óráiban aggodalom fogja el lelkét, mintha a világi írók olvasása bűn lenne Isten ellen. «Mily nyomorult voltam én! — kiált fel ezen gyönyörű lapokon, hol lelki küzdelmének történetét örökíti meg — böjtöltem és azután — Cicerót olvasám. Miután az éjet álmatlanul töltöttem el, miután vétkeim elgondolása könyeket csalt szemeimbe, Plautust vettem kezeimbe.» Sőt e lelki küzdelmek között inkább álomban, mint ébren megesküszik arra, hogy pogány könyvet nem fog olvasni soha többé.

Ez ifjúkori gyötrődés emléke aztán sokáig kíséri életében. Innét magyarázható meg, hogy majd dicséri, majd meg elítéli a pogány klasszikusokkal való foglalkozást; hogy ide vonatkozó nyilatkozatai annyira ellentétesek; hogy ő maga is majd eldobja, majd vissza veszi, hogy újból eltaszítsa magától ezeket az írókat, a kiket pedig lelkének mélyén annyira szeretett.

Am mégis tévednek azok, kik Jeromost is azon írók közé sorozzák, kik a nevelés terén a pogány írókat teljesen kárhoztatják. És téved Lacordaire is, mikor az ő fenséges, költői nyelvén ezeket írja Jeromosról: «A szent atyák legszenvedélyesebbike, Szt. Jeromos a prófán régiségből és ifjúságának hevéből megtart valami nyomot, a mi írásmódjából visszahangzik, de Jézus Krisztustól csontig áthatva, a szent megkisebbiti műveiben a költőt és utazót. Midőn a régi Jeromosra emlékezett, mellét verte, és a mi még hallatszott onnan, az már csak a pusztá megmérhetetlensége által elmosódott oroszlán ordítása vala.» Ezek elfelejtik azt, hogy Jeromosnak, midőn megnyugvó kebelével nyugodt, megfontolt lélekkel Bethlehem mellett vonja meg magát, első gondja itt ingyenes nyelvtani iskolát nyitni, s ebben a latin és görög nyelveket tanítja az ifjúságnak. Hogy itt az isteni jászol közelében, az ő «paradicsomának» ölen a biblián kívül Virgilius és Ciceró, Homeros és Platon képezik mindennapi olvasmányait.

Szent Jeromos tépelődéseivel befejeződik a Szent Atyák pädagogiájának eme fejezete. Mikor vele csaknem egyidejűleg Hippó nagy püspöke Platonnal kezében védelmezi a keresztény igazságokat, mikor Ambrosius, Milanó püspöke Cicerót törekszik utánozni, a harc eldöntése kétséges többé nem lehetett. A döntés megtörtént. Az ifju kereszténység fölvette magába, a műveltség

kiegészítő részének jelentette ki az ó-kor irodalmát s annak műveltségét. És ez az eredmény, a keresztény civilizáció egyik legnagyobb dicsősége.*

GYÜRKY ÖDÖN.

A POLGÁRI ISKOLÁK REFORMJA.

Az 1868. évi XXXVIII. t. cz. egy új intézményt, a *polgári iskolák* intézményét iktatta a magyar kulturalis intézetek közé. Egy negyed század mult tehát el azóta, hogy a polgári iskolák felállítása törvénybe van iktatva, de e hosszú idő alatt alig történt valami mélyebbre ható intézkedés, mely a mi viszonyaink között különben is idegen tanintézetnek akár további fejlesztését, akár a nemzeti közkiváncsolomnak való kielégítését czélozta volna. A mi kísérlet pedig történt, az nem vált be; így nem bizonyult életre valónak az ipari szaktanfolyamok felállítása, s aligha lesz hosszú életű a polgári iskolákhoz mint *népoktatási intézetekhez* kapcsolt *középkereskedelmi* iskolák szaktanfolyama is, mert ez a középiskola a népoktatásügyi intézet mellett nem más, mint fából csinált vas-karika s a kereskedelmi iskolák reformja már pár év óta napirenden van. Hogy a főváros közelebb önállósította kapcsolatos kereskedelmi iskoláit, csak siettetni fogja országosan a kérdés megoldását, melynek vége előre láthatólag az lesz, hogy a polgári iskolák elvesztik a közép kereskedelmi iskolákat, melyek különben sem valami nagyon mozdították, illetve mozdítják elő a kereskedelem ügyét, mert mint az statisztikailag ki van mutatva, a közönség legnagyobb része csak arra használta fel ez iskolákat, hogy gyermeke a megszerzett érettségivel egy évvel hamarább léphessen a hivatalnoki pályára, mint a középiskolákból.

Az 1868. XXXVIII. t. cz. csak nagyon hiányosan intézkedik

* E tanulmány végéhez egy megjegyzést kell hozzá csatolnom. Azok, a kik megkísérelték azt, hogy a Szent Atyák viszonyát a klasszikus studiumokhoz világosságba helyezték, nagy terjedelmű idézeteket közölnek e főséges iratokból, melyek mind azt látszanak bizonyítani, hogy mennyire elítélték a ker. írók a pogány írókat. Ez idézetek legnagyobb része azonban magára a pogányságra, annak vallási tartalmára vonatkozik. Természetesen, hogy midőn a kérdés *paedagogiai részéről* van szó, ezek az idézetek szóba sem jöhetnek. Ezt különben bővebben kifejtve találja majd jelzett művemben a szíves olvasó.